

Triumf ekonomii opartej na faktach

Elżbieta Mączyńska

Jak co roku, począwszy od roku 1968, 12 października 2015 r. ogłoszony został werdykt w sprawie przyznania Nagrody Banku Szwecji im. Alfreda Nobla w dziedzinie nauk ekonomicznych (The Bank of Sweden Prize in Economic Sciences in Memory of Alfred Nobel). W 2015 r. Komitet Noblowski Szwedzkiej Królewskiej Akademii Nauk przyznał tę nagrodę brytyjsko-amerykańskiemu ekonomiście Angusowi Deatonowi za analizę konsumpcji, ubóstwa i dobrobytu.

Noblowskie laury w ekonomii – 47-letnia historia

Nagroda Banku Szwecji im. Alfreda Nobla w dziedzinie nauk ekonomicznych (zwana też ekonomicznym Noblem lub Noblem w ekonomii) ustanowiona została w 1968 r. Pierwszymi jej laureatami zostali w 1969 r. ekonometrycy – Norweg Ragnar Anton Kittil Frisch oraz Holender Jan Tinbergen za rozwój i zastosowanie modeli dynamicznych do analizy procesów ekonomicznych (Laureaci..., 2014; Jasiński, 2014).

Nobel z ekonomii co-rocennie przyznawany jest jednemu, dwóm lub maksymalnie trzem ekonomistom. Dotychczas przy-

znano go 47 razy w sumie 76 ekonomistom z Europy i USA. Choć początkowo proporcje między nagrodzonymi Europejczykami i Amerykanami były wyrównane, to obecnie przewagę mają naukowcy ze Stanów Zjednoczonych, przede wszystkim z University of Chicago i głównie makroekonomiści. Dlatego też kiedy w 2014 r. laureatem został francuski ekonomista z uniwersytetu w Tuluzie, Jean Tirole, specjalizujący się w problematyce organizacji przemysłu i mikroekonomii, uznano to za swego rodzaju przełom. Tym bardziej że Tirole nie tylko nie specjalizuje się w makroekonomii, lecz także został wyróżniony za analizę siły rynkowej i regulacji, w tym za prace dotyczące

Angus Stewart Deaton jest wykładowcą akademickim, profesorem Princeton University i Woodrow Wilson School of Public and International Affairs. Jest specjalistą w dziedzinie mikroekonomii, prowadzącym od kilku dekad badania nad zagadnieniami konsumpcji, biedy i dobrobytu. Badania te obejmują ponad 140 krajów, w tym Indie i kraje Afryki.

Deaton urodził się 19 października 1945 r. w Edynburgu w Szkocji. Dzięki uzyskanemu stypendium ukończył prestiżową szkołę Fettes College. Ekonomię studiował na University of Cambridge, gdzie w 1974 r. otrzymał tytuł doktora i przez kilka lat wykładał na tej uczelni. W latach 1976–1983 pracował jako profesor na University of Bristol, gdzie wykładał ekonometrię. Przez dwa lata (1979–1980) prowadził gościnne wykłady w Princeton University, z którym od 1983 r. związał się na stałe. W 2009 r. sprawował funkcję prezydenta American Economic Association (AEA)¹.

Nobel z ekonomii corocznie przyznawany jest jednemu, dwóm lub maksymalnie trzem ekonomistom. Dotychczas przyznano go 47 razy w sumie 76 ekonomistom z Europy i USA

regulacyjnych ograniczeń stawianych wielkim, dominującym na rynku firmom. Charakterystyczne przy tym jest, że honorowani ekonomicznym Noblem byli dotychczas prawie wyłącznie mężczyźni. Jedyną nagrodzona kobieta to amerykańka Elinor Ostrom, wyróżniona w 2009 r. za analizę ekonomicznych aspektów zarządzania.

Nobel w ekonomii jako odstępstwo od testamentu Alfreda Nobla

Nagroda im. Alfreda Nobla z ekonomii ma znacznie krótszą, odmienną historię, a także inne finansowe podłoże aniżeli klasyczna Nagroda Nobla, ustanowiona w końcu XIX w. Alfred Nobel (1833–1896), szwedzki przemysłowiec, naukowiec i wynalazca dynamitu, u schyłku życia zdecydował w testamencie z 1895 r., aby powołać „fundusz, z którego procenty każdego roku mają być rozdzielone w formie nagród tym, którzy w roku poprzedzającym przynieśli ludzkości największe korzyści”². Notabene, mimo ugruntowanej historycznie sławy nagrody, dopiero w marcu 2015 r. upubliczniony został, poprzez ekspozycję w Muzeum Noblowskim w Sztokholmie, testament Alfreda Nobla, gdzie znalazł się m.in. zapis o jej ustanowieniu.

Jako pierwsi Nagrodę Nobla otrzymali w 1901 r. Jean Henri Dunant, założyciel Czerwonego Krzyża, i Frédéric Passy, francuski ekonomista, polityk oraz działacz pacyfistyczny. Od 1902 r. nagrody są corocznie wręczane przez króla Szwecji podczas uroczystości odbywającej się 10 grudnia, w rocznicę śmierci Alfreda Nobla. Zgodnie z jego testamentem nagrody przyznawane są za osiągnięcia naukowe w fizyce, chemii, fizjologii, medycynie i literaturze. Przyznawana jest też Pokojowa Nagroda Nobla za wysiłki na rzecz światowego pokoju.

Dotychczas Nagrodę Nobla otrzymało prawie 900 osób i 25 instytucji. Wśród nagrodzonych znalazło się sześcioro Polaków: Maria Skłodow-

ska-Curie (nagrodzona dwukrotnie – w 1903 r. w dziedzinie fizyki i w 1911 r. w dziedzinie chemii), Henryk Sienkiewicz (w 1905 r. literacka Nagroda Nobla), Władysław Reymont (w 1924 r. literacka Nagroda Nobla), Czesław Miłosz (w 1980 r. literacka Nagroda Nobla), Lech Wałęsa (w 1983 r. Pokojowa Nagroda Nobla) i Wisława Szymborska (1996 r. literacka Nagroda Nobla). Wśród nagrodzonych Polaków nie ma ekonomisty. Natomiast noblistów o polskich korzeniach, ale nielegitymujących się polskim paszportem, takich jak np. Czesław Miłosz, jest więcej. Wśród nich jest też ekonomista Leonid Ilurwicz, nagrodzony ekonomicznym Noblem w 2007 r. za kolejne zastosowanie teorii gier w ekonomii.

W odróżnieniu od klasycznej Nagrody Nobla, ekonomiczny Nobel nie jest finansowany z funduszy, z których pochodzą wszystkie inne laury, tj. z majątku pozostawionego przez Alfreda Nobla. Nagrodę w dziedzinie ekonomii bowiem – w drodze wyjątku i za przyzwoleniem Komitetu do spraw Nagrody Nobla – ufundował Centralny Bank Szwecji (Sveriges Riksbank) w 1968 r., w 300-letnią rocznicę jego utworzenia. Zarazem, wraz z ustanowieniem w 1968 r. ekonomicznego Nobla, podjęto decyzję, że w przyszłości nie będzie zwiększana liczba dziedzin, w których są przyznawane noblowskie laury.

Klasyczną, pierwotną Nagrodę Nobla finansuje fundacja zarządzająca majątkiem pozostawionym przez Alfreda Nobla. Do 2011 r. nagroda ta wynosiła 10 mln koron szwedzkich, ale wskutek kryzysu globalnego została obniżona w 2012 r. do 8 mln koron (tj. ok. 860 tys. euro).

Za co nagroda dla Angusa Deatona

W 36-stronicowym uzasadnieniu nagrody dla Deatona Komitet Noblowski wskazuje na trzy podstawowe, godne nagrody obszary w pracy naukowej tego ekonomisty: 1. opracowanie wspólnie z Johnem Muellbauerem prawie idealnego systemu popytu i modelu jego badania, 2. zindywidualizowane badania konsumpcji, szczególnie na poziomie gospodarstwa domowego, przy ostrożnym sceptycznym podejściu do danych zagregowanych, 3. pomiar dobrobytu w krajach rozwijających się, ze szczególnym uwzględnieniem analizy poziomu życia ubogich.

Ponadto w uzasadnieniu nagrody zwraca się uwagę na tworzenie przez Deatona pomostu między badaniami mikroekonomicznymi i makroekonomicznymi oraz ekonomią rozwoju. Szczegółowe bowiem badania relacji między konsumpcją i dochodami pozwalają na dokładne rozpoznanie kwestii oszczędności w gospodarce, co z kolei ma fundamentalne znaczenie dla kształtowania inwestycji i – w końcowym efekcie – przyszłego dobrobytu społecznego.

W końcowych uwagach uzasadnienia Komitet Noblowski podkreślił, że Deaton dzięki imponująco rozwiniętemu warsztatowi badawczemu, zastosowanym metodom pomiaru i metodom statystycznym łączy dokonania badawcze makroekonomii i mikroekonomii, tworząc pomost między analizami danych indywidualnych i zagregowanych. Pomaga to w lepszym zrozumieniu czynników determinujących konsumpcję, a tym samym determinujących dobrobyt społeczny („*He has consistently tried*

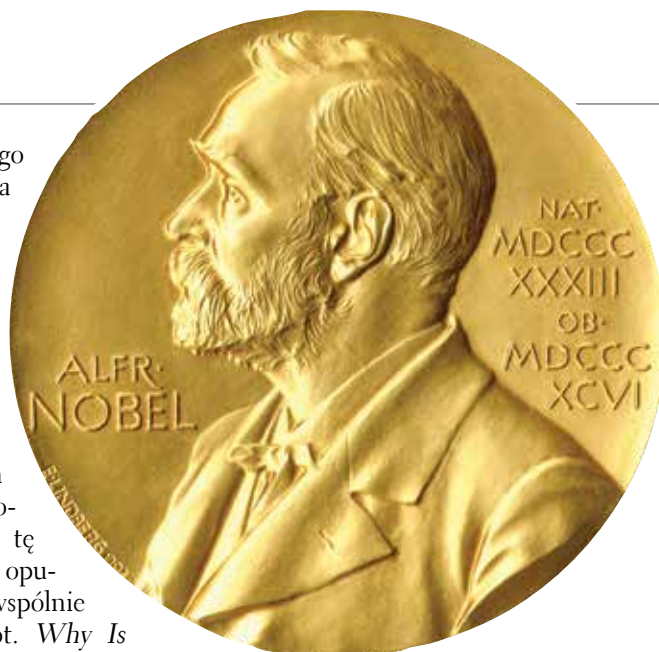
to bring theory and data closer together through his mastery of measurement and statistical methods. He has consistently tried to bring the analysis of individual and aggregate outcomes closer together by attending to issues of aggregation. Few scholars have employed such a diverse set of methods in their research and, at the same time, helped us better understand the determinants of consumption and thereby human welfare” – Scientific Background..., 2015, s. 28).

Charakterystyczne jest, że Angus Deaton wykazuje sceptycyzm wobec wielu utartych tez i metod charakterystycznych dla ekonomii głównego nurtu. Na podstawie badań konsumpcji indywidualnej obala wiele tez uznawanych w ekonomii głównego nurtu za oczywiste. Wykorzystywane przez ekonomistów głównego nurtu modele, oparte na sztywnych założeniach dotyczących wzorców konsumpcji, okazują się – jak wynika z badań szczegółowych – niezgodne z rzeczywistością. Wzrost dochodów ludzi biednych skutkuje bowiem innymi zmianami popytu aniżeli wzrost dochodów ludzi bogatszych, podczas gdy proste, zagregowane modele oparte na sztywnych założeniach co do relacji między płacami a popytem tego nie wykazują, prowadząc do błędnych wniosków. I tak Deaton, na podstawie szczegółowych badań konsumpcji, kwestionuje m.in. zasadność niektórych tez z zakresu teorii racjonalnych oczekiwań. Dowodzi, że nie jest wcale oczywiste, iż poziom konsumpcji zmienia się proporcjonalnie do zmian w poziomie dochodów. Kwestionuje zarazem sformułowaną w 1957 r. przez amerykańskiego noblistę (z 1976 r. za osiągnięcia w dziedzinie analizy konsumpcji, historii i teorii monetarnej oraz za przedstawienie złożoności polityki stabilizacyjnej) Milтона Friedmana hipotezę dochodu permanentnego, według której poziom konsumpcji nie zależy od dochodów bieżących, ale raczej od dochodu przeciętnego (permanentnego), spodziewanego przez kon-

sumenta w trakcie całego życia. Deaton zaprzecza takiemu podejściu, kwestionując to, że ludzie, bogacąc się, zmieniają zachowania w kierunku rozrzutności, a biedniejąc – w kierunku oszczędzania. Wykazuje, że zmiany w konsumpcji następują z opóźnieniem w stosunku do zmian w dochodach. Przedstawia tę kwestię m.in. w artykule opublikowanym w 1989 r. wspólnie z Johnem Cambellem pt. *Why Is Consumption So Smooth?* (Cambell, 1989). Wyniki prowadzonych przez niego badań na ten temat weszły do literatury ekonomicznej pod hasłem „paradoks Deatona”.

Prowadzone przez noblistę badania uznawane są za triumf ekonomii opartej na faktach. Do takiego stwierdzenia upoważnia szczegółowość tych badań, dowodzących, że mikro determinuje makro. Deaton m.in. poddał analizie poziom konsumpcji i ubóstwa w 147 krajach świata. Wyniki tych badań skonfrontował ze wskaźnikami makroekonomicznymi, m.in. takimi jak PKB ogółem i PKB per capita. (Deaton,

**Deaton
kwestionuje to,
że ludzie, bogacąc
się, zmieniają
zachowania w kierunku
rozrzutności,
a biedniejąc
– w kierunku
oszczędzania.
Wykazuje, że zmiany
w konsumpcji następują
z opóźnieniem
w stosunku do zmian
w dochodach**

Reshaping the World, 2013). Badał też poziom zadowolenia z życia oraz kwestię samobójstw, z uwzględnieniem różnic między mężczyznami i kobietami w poszczególnych grupach wiekowych i w wybranych krajach. Wskazywał też na podstawie badań na znaczny wzrost liczby samobójstw i zgonów wynikających z zatrucia narkotykami i alkoholem (Case, Deaton, Suicide..., 2015).

Wiele miejsca w swych badaniach Deaton poświęca także podatkom. Szczegółowo badał np., jak zmiany opodatkowania rzutują na zmiany konsumpcji, m.in. wykazując, w jakim stopniu zmiany wysokości VAT wpływają na zmiany dochodów gospodarstw domowych w poszczególnych grupach dochodowych. Ekonomista przestrzega przy tym przed nieprawidłowymi błędnymi wnioskami, do jakich mogą prowadzić wysoce zagregowane badania konsumpcji, przy marginalizowaniu badań zindywidualizowanych. Wykazuje np., że wskaźniki ubóstwa, w tym niedożywienia, wyliczane na podstawie dochodu przypadającego na każdą osobę w gospodarstwie domowym są zafalszowane, jeśli nie uwzględnia się tego, ile gospodarstwo liczy dzieci, ani różnic między dziećmi i dorosłymi w poziomie konsumpcji (Deaton, 1997).

Deaton wychodzi z założenia, że o gospodarce najwięcej można się

Kiedy owoce wzrostu nie są dzielone pomiędzy maksymalnie dużą część społeczeństwa i kiedy bajecznie bogaci się niewielki ułamek populacji, władza znajdująca się w rękach bogatych zagraża dobrobytowi wszystkich innych

dowiedzieć, właśnie badając szczegółowo konsumpcję i nierówności. Stąd też badania konsumpcji uznaje za nie mniej ważne, a raczej ważniejsze niż zagregowane badania PKB. Nieprzypadkowo zatem konsumpcja i nierówności stanowią główny obszar badań prowadzonych przez Deatona. Odzwierciedlają to tytuły dzieł tego ekonomisty (vide Bibliografia).

Szczególnie zastanawiające są analizy zawarte w książce z 2013 r. *The Great Escape: Health, Wealth, and the Origins of Inequality*. Analizy te ujawniają absurdalność występującą w ramach pomocy bogatych krajów dla krajów biednych, zwłaszcza afrykańskich. Deaton wykazuje, że pomoc taka w określonych warunkach ustrojowych może być wręcz szkodliwa, wyniszczająca i pogłębiająca nierówności oraz podtrzymująca toksyczne rządy w ubogich państwach. Wyniki tych badań sugerują zarazem możliwe kierunki rozwiązań tej kwestii. Wiele miejsca (w tej i innych publikacjach) Deaton poświęca demokracji, wskazując, że narastanie nierówności, zwłaszcza ekstremalnych, to dla niej silne zagrożenie. Nierówności bowiem negatywnie wpływają m.in. na frekwencję wyborczą, gdyż zdegradowane biedą osoby przeważnie nie mają motywacji do udziału w życiu politycznym. Pogarsza to ich sytuację na rzecz bogatych, którzy wywierają większy wpływ na życie polityczne. Przy tym bogaci raczej nie są zainteresowani regulacjami umożliwiającymi poprawę jakości usług publicznych, takich jak edukacja czy ochrona zdrowia, ponieważ nie są na takie usługi skazani. Stać ich bowiem (w odróżnieniu od biednych) na zaspokajanie własnych potrzeb w tym zakresie poprzez korzystanie z odpłatnych usług prywatnych, które z reguły są wyższej jakości. Dość mocno wyraża to następujący cytat: „*If democracy is compromised, there is a direct loss of wellbeing because people have good reason to value their ability to participate in political life, and the loss of that ability*

is instrumental in threatening other harm. The very wealthy have little need for state-provided education or health care; they have every reason to support cuts in Medicare and to fight any increases in taxes. They have even less reason to support health insurance for everyone, or to worry about the low quality of public schools that plagues much of the country. They will oppose any regulation of banks that restricts profits, even if it helps those who cannot cover their mortgages or protects the public against predatory lending, deceptive advertising, or even a repetition of the financial crash” (*The Great Escape*, s. 207).

W swoich publikacjach Deaton wskazuje na błędy i ich negatywne następstwa wynikające z nader powierzchownego podejścia niektórych ekspertów do oceny poziomu ubóstwa i potrzeb konsumpcyjnych, w tym zdrowotnych, w biednych krajach. Szczególnie wyraziście przedstawia to w artykule pod wielce wymownym tytułem *On Tyrannical Experts and Expert Tyrants* (Deaton, 2015).

Tezy dotyczące konieczności i możliwości łagodzenia nierówności społecznych Deaton eksponuje też w eseju (jedynej publikacji tego autora dostępnej w języku polskim) pod symptomatycznym tytułem *Przez ciemność w stronę jaśniejszej przyszłości* (Deaton, 2014). Ową jaśniejszą

przyszłość upatruje Deaton w rekomendowanych przez niego działaniach na rzecz zmniejszania szeroko rozumianych nierówności społecznych, m.in. w obszarze edukacji i ochrony zdrowia. Wskazuje przy tym na groteskowe wręcz pogłębianie się nierówności społecznych w ciągu ostatnich 30 lat, co osłabia wzrost gospodarczy. „Kiedy owoce wzrostu nie są dzielone pomiędzy maksymalnie dużą część społeczeństwa i kiedy bajecznie bogaci się niewielki ułamek populacji, władza znajdująca się w rękach bogatych zagraża dobrobytowi wszystkich innych” (Deaton, 2014, s. 73).

Tegoroczny noblista nie ogranicza się przy tym do badań ubóstwa przez pryzmat współczynnika Giniego. Współczynnik ten pokazuje bowiem jedynie stopień koncentracji bogactwa i nie odzwierciedla w pełni nierówności społecznych. „*The distribution of income cannot be boiled down to one mechanism, such as supply and demand in the labor market, nor can it be measured by a single measure of inequality like the Gini coefficient. It is the result of many different processes working together. History matters, as do the market, politics, and demography*” (*The Great Escape...*, s. 187).

Nobel został przyznany Deatonowi w sytuacji, gdy w świecie narastają obawy o rosnące nierówności. W celu przeciwdziałania ich narastaniu poprzez rozwój polityki na rzecz wzrostu dobrobytu społecznego niezbędne jest rozumienie podstaw indywidualnych wyborów konsumpcyjnych. Konsumpcja dóbr i usług jest bowiem fundamentalnym wyznacznikiem zamożności względem biedy, co m.in. podkreślono w uzasadnieniu przyznania noblowskich laurów ekonomicznych 2015 („*The consumption of goods and services is a fundamental determinant of human welfare. The distribution of consumption among individuals has a bearing on many important issues –including inequality and poverty – in society’s economic, political and social domains*” (Scientific Background..., 2015, s. 1).

Cenne lektury

Z publikacjami Angusa Deatona powinni zapoznać się wszyscy, którym na sercu leży poprawa jakości życia ludzi. To obowiązkowa lektura dla głównych kreatorów życia społeczno-gospodarczego, w tym twórców prawa, zwłaszcza podatkowego. Wynikami badań prowadzonych przez Deatona powinni zainteresować się bardziej wnikliwie także ci, którzy skłonni są uznawać noblowskie wyróżnienie dla tego naukowca za przejaw ukierunkowania Komitetu Noblowskiego w stronę socjalizmu (takie opinie także można spotkać). Jednak szczegółowa lektura dzieł ostatniego ekonomicznego noblisty przeczy temu i wskazuje, że mogą one mieć istotne znaczenie w umacnianiu kapitalistycznej gospodarki rynkowej, demokracji i eliminowaniu nieprawidłowości w sferze polityki społeczno-gospodarczej. Zasadne byłoby też szersze popularyzowanie w dydaktyce dzieł nie tylko Deatona, ale też innych noblistów. Jest to moż-

liwe tym bardziej, że większość z tych publikacji, także tu cytowanych, jest dostępna nieodpłatnie w internecie. Zachęcam do lektury.

Bibliografia:

1. Campbell J., Deaton A. (1989), *Why is Consumption So Smooth? Princeton University and NBER, Review of Economic Studies*.
2. Case A., Deaton A. (2015), *Suicide, age, and wellbeing: an Empirical investigation, Center for Health and Wellbeing, Research Program in Development Studies, Princeton University and NBER, June*.
3. Deaton A., Muellbauer J. (1980), *Economics and Consumer Behavior, Cambridge University Press*.
4. Deaton A. (1997), *Poverty Among Children and the Elderly in Developing Countries, Research Program in Development Studies, Princeton University, Draft, November*.
5. Deaton A. (2001), *Inequalities in Income and Inequalities in Health.* In *The Causes and Consequences of Increasing Inequality*, Chicago, University of Chicago Press.
6. Deaton A., Drèze J. (2002). *Poverty and Inequality in India: A Reexamination*, *Economic and Political Weekly* 37, 36.
7. Deaton A. (2013), *The Great Escape:*

Health, Wealth, and the Origins of Inequality, Princeton, Princeton University Press.

8. Deaton A. (2014), *Przez ciemność w stronę jaśniejszej przyszłości [w:] Gospodarka za 100 lat. Najważniejsi ekonomiści przewidują przyszłość*, red. I. Palacios-Iuerta, Kurhaus Publishing, Warszawa, s. 71–86.

9. Deaton A. (2015), *On Tyrannical Experts and Expert Tyrants*, *The Review of Austrian Economics*. Springer Science+Business Media, New York Full Text of Alfred Nobel's Will, [http://www.nobelprize.org/alfred_nobel/will/will-full.html] (data dostępu: 15.10.2015).

10. Jasiński L.J. (2014), *Nobel z ekonomii 1969–2014*, Wydawnictwo Key Text, Warszawa.

11. Laureaci Nagrody Banku Szwecji im. Alfreda Nobla w dziedzinie ekonomii (2015), [https://pl.wikipedia.org/wiki/Laureaci_Nagrody_Banku_Szwecji_im._Alfreda_Nobla_w_dziedzinie_ekonomii] (data dostępu: 15.10.2015).

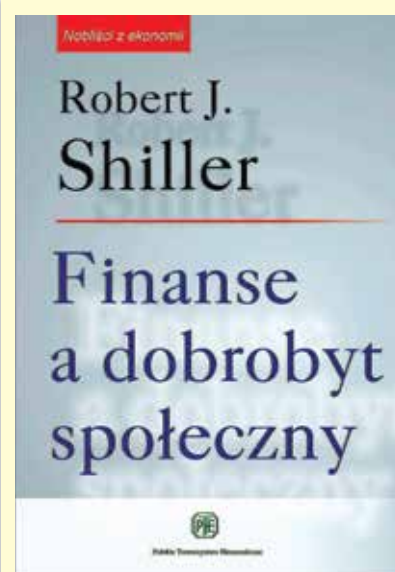
12. Scientific Background on the Sveriges Riksbank Prize in Economic Sciences in Memory of Alfred Nobel 2015. Angus Deaton: Consumption, Poverty and Welfare, The Royal Swedish Academy of Sciences, Stockholm, [http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/economic-sciences/laureates/2015/advanced-economicsciences2015.pdf] (data dostępu: 15.10.2015).

Przypisy:

1. Szerzej na temat naukowego dorobku Angus Deatona w: E. Mączyńska, *Paradoks Deatona* [w:] „Studia Ekonomiczne”, INE PAN, Warszawa, 2015, nr 4.

2. Oto fragment testamentu na temat nagrody: „Full Text of Alfred Nobel's Will”, 27 November, 1895: „The whole of my remaining realizable estate shall be dealt with in the following way: the capital, invested in safe securities by my executors, shall constitute a fund, the interest on which shall be annually distributed in the form of prizes to those who, during the preceding year, shall have conferred the greatest benefit to mankind. The said interest shall be divided into five equal parts, which shall be apportioned as follows: one part to the person who shall have made the most important discovery or invention within the field of physics; one part to the person who shall have made the most important chemical discovery or improvement; one part to the person who shall have made the most important discovery within the domain of physiology or medicine; one part to the person who shall have produced in the field of most outstanding work in an ideal direction; and one part to the person who shall have done the most or the best work for fraternity between nations, for the abolition or reduction of standing armies and for the holding and promotion of peace congresses” (Full..., 1895).

Artykuł ukazał się w „Gazecie SGH” nr 10/15 (320)
Przedruk za zgodą redakcji.

Nakładem PTE, w serii „Nobliści z ekonomii”, ukazała się książka Roberta Shillera pt. „Finanse a dobrobyt społeczny” w przekładzie dr. Zbigniewa Matkowskiego. Do nabycia w księgarni internetowej ksiazkiekonomiczne.pl.